

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Дячок Світлани Олександрівни**

“Інтертекст у поезії Ліни Костенко”,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Перефразувавши І. Франка, можемо назвати “щасливо обдарованими психологічними Крезами й копачами захованих скарбів” тих хоробрих дослідників, які намагаються потрапити у свята святих кожного письменника – у його творчу робітню, щоб, уже за В. Маяковським, зужити “єдиного слова заради тисячі тонн словесної руди”. Добувати грами радіо чи визбирувати поодинокі “камінчики” інтертексту в поетичній галактиці можуть лише всебічно підготовлені фахівці з ґрунтовними знаннями світової культури й літератури зокрема. До таких ерудитів, безумовно, належить Світлана Дячок, наша соленізантка, яка не дарунки отримує, а сама презентує Світлому гронові спеціалізованої ради своє дослідження інтертексту в поезії Ліни Костенко, тобто того комунікативного феномену, коли “всі слова були уже чиймись”.

Справді, як зауважила Маргеріт Юрсенар, “поезія ґрунтується на ефекті повторення, проникаючи таким чином на підсвідомість, – у цьому її чари...”. Звичайно, мова не йде про банальні впливи, епігонські наслідування чи свідомі запозичення, а про значно вищий рівень транспозиції “чужої” естетичної реальності, адже “будь-який текст, – за словами Юлії Крістевої, – будується як мозаїка цитат, будь-який текст – це абсорбція і трансформація якого-небудь іншого тексту”. Так виникає поняття “текстового діалогу” або “інтертекстуальності”, тобто переходу однієї чи кількох знакових систем в іншу. Яке ж завдання стоїть перед дослідником “скоків” у “чужі городи” (І. Нечуй-Левицький), які “золоті мости” прокладає вчений, осмислюючи в художніх текстах діалектику “свого” й “чужого”, чи радше “чужого”, що стає

“своїм”? Прислухаймось до І. Франка, який, створюючи концепцію національного письменства, урахував “органічний сплав місцевої оригінальної різнорідності й елементів, засвоєних з чужих літератур, елементів “привозних”, перейнятих з багатовікових зносин”. На його думку, послуговуючись “порівнюючим інтернаціональним методом”, дослідник повинен об’єктивно, без явних симпатій і антипатій констатувати не лише сторонні впливи, “факт сіяння зерна”, занесеного з іншого краю, а й показати ті “плоди”, які з’явилися з цього “насіння” на рідній ниві, ті оригінальні форми, у які “виродилась космополітична рослина серед нового оточення”. Очевидно, ці методологічні зауваги вченого стосуються не тільки зовнішньої інтеркультурної комунікації, а й внутрішніх, національних культурних парадигм.

У сучасному літературному просторі Ліна Костенко постає найпотужнішим ретранслятором світового культурного синтезу й загальнолюдського досвіду, а її творчість – достоту ідеальним об’єктом для інтертекстуальних студій. Якщо, за О. Білецьким, Шевченко був “поетом почуття”, а Франко – “поетом думки”, то в таланті Ліни Костенко природно поєднується одне й друге. Її поезія – це сплав національного інтелекту й гарячого непідробного чуття. Тож одним із наслідком цієї органічної злуки є таке буйноцвіття інтертексту, якого немає в жодного іншого автора, за винятком хіба що Дмитра Павличка. Тому, незважаючи на окремі спроби встановити діалогічні зв’язки зі світовою культурою й літературою у творчості Ліни Костенко (О. Башкирова, М. Найдан, І. Пономаренко та ін.), актуальність опонованого кваліфікаційного дослідження не викликає сумнівів, адже й понині в ліно- чи костенкознавстві бракує концептуальної праці, присвяченої інтертекстуальним вимірам лірики та ліро-епосу поетеси.

Дисертація Світлани Дячок ретельно продумана й напрочуд рівномірно структурована. Крім узвичаєних вступу, висновків і списку використаної літератури, кожен із трьох розділів складається з двох підрозділів, і ні більше,

ні менше. Вступна частина побудована за традиційними параметрами, які, здається, ще не посмів порушити жоден дисертант (історія питання, актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, теоретико-методологічна основа, наукова новизна, теоретичне й практичне значення, апробація, обсяг і структура тощо).

Закономірно, що перший розділ для такого виду робіт має теоретичний характер: авторка, посилаючись на визнаних авторитетів діалогізму (Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Дерріда, Ж. Женетт, Ю. Крістева, Ю. Лотман та ін.), розглядає основні виміри інтертекстуальності в сучасній науці про літературу. Власне інтертекстуальність вона визнає конститутивною ознакою культурної ситуації та об'єктом модерних наукових студій. Зважаючи на широке й вузьке розуміння цього терміну різними дослідниками, Світлана Дячок запевняє, що використовує найбільш продуктивні аспекти обох підходів, оскільки, на її думку, жодна класифікація інтертекстуальних відношень не є вичерпною. Такий алгоритм простежується вже при встановленні міжтекстових зв'язків і визначенні стратегії оновлення художнього простору у творчості поетів-шістдесятників. Примітно, що в багатьох подібних дослідженнях так званий "теоретичний" розділ часто відірваний від основної "практичної" частини й виглядає таким собі "сиротою казанською", коли дисертант дотримується позиції одного з героїв телесеріалу "Тіні зникають опівдні": "У них своя "свадьба", у нас – своя". Світлана Дячок, навпаки, теоретичні розмисли переконливо ілюструє численними ілюстраціями з поезії шістдесятників і Ліни Костенко зокрема. При цьому вона справедливо вважає, що "творчий голос Ліни Костенко на певному етапі виходить за межі світоглядної й стильової парадигми шістдесятництва, формуючись як глибоко самобутній мистецький феномен, суголосний магістральним тенденціям національної поезії наступних десятиліть і водночас – унікальний за рівнем філософських рефлексій та віртуозністю поетичної форми". Слушними видаються також спостереження дисертантки над інтертекстуальними й поетологічними зв'язками у віршах

Ліни Костенко і найяскравіших представників старшого покоління, зокрема Максима Рильського, над естетичними й стильовими стратегіями поетів-шістдесятників і представників “Нью-Йоркської групи” та ін. Не менш цікавими є приклади прихованої полеміки, амбівалентності художнього слова, впливу претексту на семантично модифікований новотвір (“Скіфська одіссея”), жанрового порушення архітекстуальності (“Пастораль XX сторіччя”), ситуативних та концептуальних метатропів (“Виноградарі”, “Обурення”, “Світанок, перша електричка”) тощо. Знаменно, що дослідниця не просто “колекціонує” факти інтертексту в поезії Ліни Костенко, а простежує його еволюцію впродовж творчого шляху авторки: від “яскравих психологічних замальовок, імітації фольклорних форм, рефлексій над тогочасними проблемами” до масштабних культурологічних та історіософських узагальнень з особливою роллю “чужих” літературних текстів, екфразису, пам’яток матеріальної культури та ін.

У другому розділі Світлана Дячок з’ясовує джерела, семантику та функції інтертексту у творчості Ліни Костенко. Насамперед вона стверджує, що основною прикметою інтертекстуальних зв’язків є прагнення “увести українську культуру в широкий світовий контекст і водночас – продемонструвати світові її національну самобутність”. До особливостей індивідуального стилю поетеси дисертантка зараховує двоплановість художнього вислову з розмаїтим плетивом алюзій, що утворюють складні асоціативні ряди. Дворівнева парадигма показова й для світобачення Ліни Костенко. З одного боку, у її творчості виразно проявляються пантеїстичні риси, зокрема символізація образу дерева (тут доцільним було би порівняння з поезією Б.-І. Антонича й І. Калинця), а з іншого, – поетеса явно тяжіє до християнської, передусім сквородинівської культурної традиції, сакралізуючи метафору саду, який постає в різних іпостасях залежно від авторських намірів. Таке дуалістичне відчуття світу дослідниця характеризує як культурологічне, а не релігійне явище, а “постаті міфічних героїв, елементи пантеїстичного світогляду, язичницького міфу чи біблійні сюжети”, за її

словами, “є тими образними матрицями, які слугують поетесі для втілення філософських роздумів над долею митця, уроками історії тощо”.

Приємне враження справляє інтерпретація античного дискурсу у творчості Ліни Костенко. Тут особливо помітно, як дисертантка осмислює й розвиває ідеї свого наукового керівника. Вона вважає, що за допомогою класичного інтертексту письменниця в умовах “внутрішньої еміграції” порушує важливі історіософсько-державотворчі проблеми. Але античний дискурс, на її думку, не тільки служить антитезою до безвідрадної сучасності, а й утворює специфічне культурне середовище, де розгортаються історіософські та морально-етичні рефлексії ліричної героїні.

Мандруючи від однієї епохи до іншої, Світлана Дячок плавно поєднує різночасові мотиви й образи. Зокрема, жертівність і альтруїзм Прометея вона порівнює з долею Ісуса Христа, знаходить їх також у середньовічних лицарських кодексах честі, у ліро-епосі й драматургії Лесі Українки. Дослідниця відзначає, що біблійні сюжети, євангельські цінності, наскрізний мотив воскреслого Бога поетеса трактує в сучасному культурологічному ключі, підкреслюючи таким чином актуальність вічних сюжетів. Аналізуючи провідні художньо-естетичні функції інтертексту у творчості Ліни Костенко, дисертантка звертає увагу на широкі діалогічні зв'язки з українським фольклором, із поезією Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Пушкіна тощо. Форми мистецької комунікації і принцип творення нових художніх змістів вона детально розглядає крізь призму експресивної, апелятивної, поетичної, референтивної та метатекстової функцій інтертексту. Заслугує на увагу скрупульозний розбір різноманітних художніх прийомів, осягнення унікального ареалу інтертекстуальних засобів: цитат, алюзій, ремінісценцій, пародіювання, стилізації, паратексту, рольової лірики, трансформації змісту “чужого” тексту, архетипних образів тощо.

Третій розділ дисертації присвячено інтертекстуальним стратегіям оприявлення історіософських та культурологічних мотивів поезії Ліни Костенко. Дослідниця постійно акцентує увагу на національній сутності

творчості поетеси, яка виходить “за межі світоглядних матриць шістдесятництва” й “виявляє особливий спосіб осягнення дійсності” з характерним особистісним переживанням суспільних, політичних, екологічних катаклізмів. Таким найбільш промовистим модусом вона вважає цикл “Летючі катрени”, у якому в лаконічній формі максимально сконцентровані історіософські інтенції поетеси з притаманним для її творчості відчуттям причетності окремої людини до світової історії. До речі, подібну гномічну структуру й аналогічну естетичну функцію, але вже з акцентом на моральне оздоровлення особи й суспільства виконують “Строфи” І. Франка. Гідні подиву також історичні алюзії, які Світлана Дячок ретельно “визбирує” в численних віршах Ліни Костенко й проектує їх на українську минувшину й сучасність. Ще однією важливою дослідницькою рисою дисертантки є вміння відшукувати приховані смисли в інтелектуальних лабіринтах поетеси. Зразком тонкого герменевтичного мікроаналізу може слугувати інтерпретація поезії “Кінь Калігули” з “підпряманням” афористичної назви відомої новели М. Коцюбинського. Варто відзначити й стереоскопічне прочитання різних рівнів поетичного тексту від характеристики макрообразів до проникнення в семантику тропіки й звукопису.

Розкриваючи неповторну авторську картину світу, пронизану багатьма асоціативними зв'язками, Світлана Дячок наголошує, що “присутність “чужих текстів” у творчості поетеси є ознакою не постмодерністського принципу текстуалізації буття та ігрового підходу до освоєння світової культури, а іманентною особливістю художнього мислення мисткині-інтелектуалки, що дозволяє їй утвердити самобутність національної культури в колі інших культур”.

Щедрі розсипи ремінісценцій, алюзій, паралелей виявляє дослідниця у віршованих романах “Берестечко” й “Маруся Чурай”. Зокрема, у першому з них інтертекстуальність водночас поглиблює психологічну характеристику головного героя і сприяє творенню індивідуальної концепції національної

історії. Тут помітні як “сліди” претекстів (біблійні міфи, Гомерова “Одіссея”), так і пізнішої літературної класики (шекспірівський “Король Лір”, “Мазепа” Байрона, “Чорна рада” П. Куліша, історична трилогія М. Старицького, “Я – Богдан” П. Загребельного та ін.). Натомість історіософський дискурс “Марусі Чурай” здебільшого “побудовано на зіставленні двох традицій рефлексування національної пам’яті – фольклорної й літературно-писемної”. Значно частіше поетеса апелює й до біблійної традиції та інтертексту.

Звертаючись до світових образів Прометея, Сізіфа, Шехерезади, Дон Кіхота, Джульєтти, Фауста тощо, Ліна Костенко українізує ці загальнолюдські культурні архетипи, і дисертантка резонно підкреслює їхню національну інтерполяцію. Друге “дихання”, нові семантичні трансформації отримують також переосмислені мотиви й образи із зарубіжної й української літератури та мистецтва, що їх Світлана Дячок дбайливо аналізує в культурологічних дискурсах поетеси, яка постає зі сторінок дисертаційного рукопису справжньою майстринею підтексту, творцем унікального діалогу з елітарним читачем, здатним розшифровувати приховані смисли й отримувати естетичну насолоду з інтертекстуальної поетичної скарбниці.

У “Висновках”, що органічно впливають з основного змісту роботи, дослідниця констатує, що “інтертекстуальність становить характерну рису художнього мислення Ліни Костенко”, яке орієнтоване на провідні естетичні здобутки зарубіжної й вітчизняної культури та утвердження самобутності українського духовного простору в широкому світовому контексті.

Звичайно, рясногранні інтертексти Ліни Костенко неможливо охопити в одній лише кандидатській дисертації, “закутій” в уніформу стандартизованих вимог і творчих обмежень. Адже, за напівсерйозним-напівжартівливим афоризмом Едварда Касперського, “інтертекстуальність для компаративіста є тим, чим був степ для козака”. Неозорим, вільним, завжди манливим і відкритим... У нашому випадку – відкритим для дискусій, зауваг, рекомендацій...

Тому:

1) Аналізуючи цикл “Давидові псалми” як продовження літературної традиції Тараса Шевченка, доцільно було б навести біблійні пратексти та порівняти вірші Ліни Костенко з аналогічними переспівами М. Максимовича, С. Руданського, П. Куліша, В. Мови, Я. Щоголева, І. Франка, Лесі Українки, Д. Павличка, Т. Яковенко та ін. Показовим, наприклад, є зіставлення першого псалма: “Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить...” (Пс.: 1), “Блаженний муж на лукаву / Не вступає раду...” (Т. Шевченко), “Блажен муж той, що не ввійде / В раду нечестивих” (М. Максимович), “Блаженний, хто туди не ходить, / де раду радять нечестиві...” (П. Куліш), “Благословен, хто простує / Во ім’я Господнє...” (В. Мова), “Блаженний муж, що йде на суд неправих...” (І. Франко). “Блаженний муж мовчить на пишнім вічі, / Де нещодавнє рабство всі клянуть...” (Д. Павличко). Так само можна розширити контекст роману “Марусі Чурай”, бо постать легендарної піснетворки зображена не стільки в соціально-побутовій повісті “В неділю рано зілля копала” Ольги Кобилянської, як в історичній повісті “Маруся, малороссийская Сафо” О. Шаховського, драмах “Маруся Чурай – українська піснетворка” Г. Бораковського “Не ходи, Грицю, на вечорниці” В. Александрова, “Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці” М. Старицького та “Маруся Шурай” І. Микитенка, драматичних поемах “Чураївна” В. Самійленка, “Дівчина з легенди” Л. Забашти й “Маруся Чурай” І. Хоменка та чимало ін.

2) Мабуть, некоректно вважати Григорія Сковороду прототипом мандрівного дяка – супутника Марусі Чурай, тут хронологія “брикається”. Радше це збірний образ українських вагантів – мандрівних чи мандрованих дяків, спудеїв Київської академії, що з’явилися в Подніпровській Україні саме в другій половині XVII століття. А судження про “злочини представників Ку-клукс-клану проти темношкірого населення Землі” є, на мою думку, просторовою помилкою, оскільки ця расистська організація діяла виключно на території США.

3) Не варто приписувати сучасній харківській дослідниці Руслані

Мариняк авторство концепту “герой і натовп”, який усталений ще у філософських доктринах А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, молодогегельянців, М. Михайловського, зрештою в критичних статтях Лесі Українки.

4) Спірним видається твердження у висновках, що проблеми митця і влади, митця і суспільства Ліна Костенко осмислює в “романтичному ключі”, а протиставлення митця обивателям має “романтичний характер” або ж “романтичний дискурс” дозволяє говорити про глибоко національну природу її творчості. Очевидно, тут йдеться про **неоромантичні** тенденції, принаймні, на думку В. Панченка.

5) Бракує в списку використаної літератури й кількох авторитетних імен теоретиків і практиків інтертекстуальності, зокрема Г. Грабовича, М. Ільницького, Д. Наливайка, М. Стріхи, а також п’ятитомника “Українська література в загальнослов’янському і світовому контексті”.

Проте висловлені зауваження, здебільшого не принципового, а рекомендаційного характеру, зовсім не применшують вагомого досягнення Світлани Дячок, адже немає меж для пізнання й удосконалення. Її кандидатська дисертація написана живим словом, добре виробленим академічним стилем, без постмодерних симулякрів чи то пак псевдонаукових “виглупів”. Відчувається класична філологічна школа професора Юрія Ковбасенка, керівника цієї роботи. Дисертація апробована в численних доповідях на багатьох наукових конференціях, основні її положення викладені в чотирнадцяти публікаціях, із них п’ять – у фахових виданнях, одна – у солідному зарубіжному збірнику. Це завершене, оригінальне, самостійне дослідження інтертекстуальних парадигм у ліриці й ліро-епосі Ліни Костенко, що відкриває ще одне чарівне віконце в унікальний дивосвіт поетеси й стимулює подальші пошуки, бо, як подекував колись славнозвісний Козьма Прутков, “ніхто не осягне неосяжного”, принаймні з першої спроби. Автореферат своєю чергою відображає основні концепти і висновки дослідження, яке, сподіваюсь, невдовзі ляже в основу цікавої й потрібної для широкого читачького загалу монографії.

Отже, дисертація, автореферат і публікації відповідають вимогам п. п. 9–10, 12–13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а тому Дячок Світлана Олександрівна цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

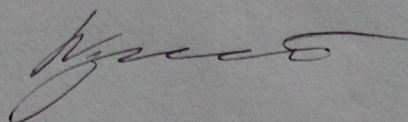
Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор кафедри

української літератури імені акад. М. Возняка

Львівського національного університету

імені Івана Франка

В. С. Корнійчук

1 травня 2019 р.

